

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Громової Злати Володимирівни
«Психологічні особливості опору змінам особистості у соціальній взаємодії»,
представлену до захисту на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю
053 – психологія

У 2020 році у зв'язку з пандемією весь світ стикнувся із драматичними змінами в усіх аспектах життя, які торкнулися кожен людину. Отже проблема опору змінам та питання адаптації до них як ніколи має практичну значущість для кожної особи та глобального суспільства в цілому. Дисертація побудована на основі гіпотези, що внутрішні психологічні чинники впливають на рівень опору змінам особистості, у той самий час не виключаючи впливу зовнішніх чинників, а, отже, ця робота надає синтез двох векторів вивчення опору змінам особистості, та стверджує здоровий (адекватний) рівень відповідальності особистості за свою адаптацію до нового середовища з урахуванням того факту, що у процесі впровадження змін є чинники, що лежать поза контролем окремої особистості.

Відсутність в сучасній психології системних досліджень внутрішнього психологічного аспекту опору організаційним змінам, специфіки його маніфестацій у соціальній взаємодії, зв'язків з іншими формами та компонентами поведінки й діяльності особистості зумовили **актуальність теми дисертаційного дослідження**. Недостатня теоретико-методологічна розробленість поняття опору змінам, а також значущість методів діагностування й коригування інтенсивності опору змінам для соціуму й окремої особистості визначили вагомість дослідження Громової Злати Володимирівни в межах спеціальності 053 «Психологія» за темою «Психологічні особливості опору змінам особистості у соціальній взаємодії».

Метою дослідження здобувачка визначила дизайн та розробку Комплексної системи подолання опору змінам, що ґрунтується на виявленому впливі психологічних особливостей особистості на інтенсивність та формування опору змінам особистості у соціальній взаємодії. Досягнення поставленої мети реалізувалось через визначення та виконання наступних завдань дисертації: дослідити теоретико-методологічні засади проблеми опору змінам, емпірично дослідити взаємозв'язок між опором змінам особистості й психологічними особливостями, відокремити та проаналізувати психологічні особливості, які є предикторами опору змінам, обґрунтувати, розробити та апробувати комплексну систему подолання опору змінам особистості у соціальній взаємодії. Наукове дослідження здобувачки складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, огляду наукової літератури, розділів, що висвітлюють власні дослідження, які мають логічний взаємозв'язок та формують чітку структуру дисертації, висновків, додатків та списку використаних джерел, що налічує 275 найменувань, з них 181 – іноземною мовою. Дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України.

Наукова новизна дисертації. Важливим внеском здобувачки у вивчення вказаної проблеми є той факт, що *вперше* на основі результатів комплексного аналізу визначено взаємозв'язки психологічних особливостей особистості та опору змінам. *Обґрунтовано* теоретичні, методичні та практичні засади дослідження опору змінам особистості через психологічний підхід. *Отримано* сучасні дані про роль індивідуальних психологічних чинників у виникненні та інтенсивності опору змінам особистості. *Розроблено* прогностичну модель опору змінам на основі психологічних особливостей особистості, яка описує 70,6% розподілу рівнів опору змінам. *Визначено* рівень впливу різних психологічних чинників на рівень опору змінам особистості. Науково *обґрунтовано* Комплексну систему подолання

опору змінам особистості, яка складається з скринінгового інструментарію діагностики опору змінам та тренінгу з подолання опору змінам особистості.

Теоретичне значення роботи полягає в розробці уявлень про психологічні особливості опору змінам, формулюванні принципів роботи психолога щодо регулювання опору змінам на основі психологічних особливостей окремої особистості.

Практичне значення роботи полягає в розробці здобувачкою Комплексної системи подолання опору змінам особистості. Запропонований інструментарій діагностики та оцінки опору змінам особистості, «Шкала скринінгової оцінки опору змінам особистості», дозволяє виявити формування або наявність опору змінам особистості, як скринінговий інструмент. Здобувачкою розроблено та апробовано «Тренінг з подолання опору змінам особистості», який дозволяє зменшити та/або подолати явище опору змінам особистості.

Ступінь досягнення мети та повнота викладення основних положень дисертації в наукових публікаціях. У ході дисертаційного дослідження здобувачка повністю досягла поставленої мети, розв'язавши усі поставлені завдання. Здобувачкою використовуються наукові методи інформації, обґрунтування висновків і рекомендацій. Використання сучасного методологічного апарату забезпечує достовірність отриманих даних. При статистичній обробці отриманих даних здобувачка користується методами описової та непараметричної статистики. Розроблені на етапах виконання дисертації теоретичні положення та практичні рекомендації, проміжні та заключні висновки у повній мірі висвітлені у наукових публікаціях. На основі результатів дисертаційного дослідження здобувачка має 4 роботи, 3 з яких є одноосібними статтями у фахових виданнях, що відносяться до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття опублікована у співавторстві в іноземному періодичному науковому виданні проіндексовано у міжнародній наукометричній базі даних Scopus.

Загальна характеристика роботи. У першому розділі викладено результати теоретичного аналізу літературних джерел. Здобувачкою висвітлено суть та розуміння феномену опору змінам особистості, багатогранність динаміки впливів на його виникнення, чинники виникнення та наслідки для особистості. На основі аналізу літературних джерел здобувачкою висвітлюються проблемні питання спорідненості явищ опору змінам та психологічного опору, а також значущість психологічного виміру феномену опору змінам. Наводяться приклади застосування чинників виникнення, інтенсивності та характеру опору змінам, соціально-психологічні прояви опору змінам на досвіді інших країн. Здобувачкою аналізується значний обсяг літературних джерел. Загалом аналітичний огляд є змістовним, інформативним, містить висновки щодо стану досліджуваної проблеми.

У другому розділі здобувачкою надана характеристика обстеженого контингенту, опис методів дослідження та викладені результати емпіричного дослідження. З метою виявлення зв'язків між виділеними компонентами опору змінам та індивідуальними властивостями особистості, що у свою чергу робить можливим визначення психологічних чинників, що впливають на виникнення та інтенсивність опору змінам, Громовою З.В. проведено емпіричне дослідження. Дослідження включає 185 респондентів – студентів старших курсів та магістрантів, у віці від 19 - 45 років. Дослідно-експериментальна робота виконувалась на базі вищих навчальних закладів: Національний університет «Києво-Могилянська академія», Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Криворізький державний педагогічний університет, Донбаський державний педагогічний університет, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут Підготовки кадрів державної служби зайнятості України.

За результатами емпіричного дослідження психологічних особливостей опору змінам вивчено взаємозв'язок психологічних особливостей особистості та рівня опору змінам особистості, досліджено вплив психологічних чинників на виникнення опору змінам особистості та його рівень, розроблено формулу прогнозу рівня опору змінам на основі взаємозв'язків з психологічними особливостями особистості. Інформація, отримана про кореляційні зв'язки компонентів ОЗ та психологічних особливостей, може бути використана у подальших дослідженнях явища опору змінам. Отримані дані мають практичне значення для впровадження змін та планування заходів для підвищення адаптації працівників, а також для розробки індивідуально-групового психологічного інструментарію для посилення адаптивних якостей особистості у ситуації змін

У ході дискримінантного аналізу встановлено взаємозв'язок рівня опору змінам особистості та таких психологічних особливостей: механізмів психологічного захисту «витіснення», «заміщення», «раціоналізація», ригідності (симптомокомплекс ригідності, актуальна ригідність, сенситивна ригідність, преморбідна ригідність), ситуативної та особистісної тривожності, психодинамічних якостей особистості, а саме нейротизм та екстраверсія, копінг-стратегії «пошук соціальної підтримки». Модель розроблена здобувачкою пояснює 70,6 % розподілу рівнів опору змінам особистості.

За результатами емпіричного дослідження відокремлено 12 психологічних предикторів опору змінам, з яких найсильніший вплив мають «актуальна ригідність», «симптомокомплекс ригідності», «сенситивна ригідність», «екстраверсія», «преморбідна ригідність», «витіснення» та «заміщення».

Третій розділ дисертації присвячено розробці комплексної системи подолання опору змінам особистості. За результатом дослідження розроблено та представлено інструмент для діагностики та оцінки рівня та

складу опору змінам особистості, а саме «Шкала скринінгової оцінки опору змінам особистості». Розроблено та апробовано «Тренінг з подолання опору змінам особистості», який дає змогу здійснити вплив на «мішені» – компоненти опору змінам та психологічні особливості, які є встановленими чинниками виникнення ОЗ особистості. Проведено оцінку і доведено ефективність розробленої комплексної системи подолання опору змінам особистості.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків. Відмітимо, що якісно проведений аналіз отриманих даних, застосування сучасних методів математичної обробки даних свідчить не лише про теоретичне, але й практичне значення роботи. Ознак порушення дисертанткою академічної доброчесності не встановлено. Матеріали дисертації можуть бути використані психологами-тренерами та hr-спеціалістами для регуляції опору змінам особистості. Матеріали дослідження також можуть бути використані у змісті таких дисциплін вищої школи, як «Психологія управління», «Психодіагностика», «Психологія організацій», «Психологічна діагностика й оцінка персоналу організації» та у програмі підготовки фахівців з організаційної психології.

У цілому дисертаційна робота Громової З.В. виконана на достатньому науково-теоретичному рівні і заслуговує на позитивну оцінку. Однак, для покращення якості подальших досліджень, слід висвітлити певні дискусійні аспекти.

1. Розроблена авторкою схема зображення спорідненості чинників психологічного опору та опору змінам, що викладена у таблиці 1.8 першого розділу, на наш погляд не відображає всієї палітри чинників у соціальній взаємодії під реалізації професійної діяльності, що, на нашу думку, потребує пояснення.

2. На наш погляд потребує більшого пояснення ствердження авторки у підрозділі 2.3 про те, що «вищий рівень притаманності копінг-стратегії

«пошук соціальної підтримки» асоціюється з підвищеним рівнем емоційної реакції.» А також, що «негативний аспект копінг-стратегії «пошук соціальної підтримки» полягає у формуванні залежної позиції, надмірних очікувань щодо інших осіб, що пов'язано з сильнішими негативними переживаннями у контексті змін».

3. У підрозділі 3.3 авторка стверджує, що «було встановлено, що використання комплексної системи подолання опору змінам особистості дає змогу набути вмінь і розширити палітру способів впливу на компоненти опору змінам і психологічні особливості, від яких залежить рівень опору змінам». На наш погляд, це твердження потребує роз'яснення щодо того як саме це відбувається.

Наявні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертації, не знижують наукового і практичного внеску З.В. Громової в розробку актуальної для сучасної психології та суміжних дисциплін проблеми і є тільки рекомендаціями для подальшої дослідницької діяльності здобувачки.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Підсумовуючи вищевказане, можна зробити висновок, що за актуальністю, методологічними підходами та методичним рівнем, обсягом проведених досліджень, теоретичним і науково-практичним значенням дисертаційна робота З.В. Громової є самостійним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, яке демонструє наукову новизну, теоретичне та практичне значення, нові науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати та вирішує актуальне завдання у сфері організаційної психології – розробку комплексної системи подолання опору змінам особистості.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити загальний висновок, що дисертаційна робота на тему: «Психологічні особливості опору змінам особистості у соціальній взаємодії» є значним внеском у розроблення сучасних проблем психології, як за змістом, так і за оформленням відповідає

вимогам п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 р., а її авторка Громова Злата Володимирівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – «Психологія».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор

професор кафедри соціальної роботи та психології

Національний університет

«Запорізька політехніка»

В.Й. Бочелюк

